

DOI: 10.18559/SOEP.2017.5.5

Yanina Dymitrowska

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu, Wydział Ekonomii,
Katedra Makroekonomii i Badań nad Rozwojem
yanina.dymitrowska@ue.poznan.pl

**ZNACZENIE BRANŻY WYDOBYWCZEJ
DLA ROZWOJU GOSPODARCZEGO
PAŃSTW AFRYKI SUBSAHARYJSKIEJ
NA PRZYKŁADZIE ANGOLI**

Streszczenie: Znaczna część państw Afryki Subsaharyjskiej należy do krajów specjalizujących się w wydobywaniu oraz eksporcie surowców naturalnych. W większości z nich występuje „klątwa bogactwa” lub symptomy „choroby holenderskiej”. Jednemu z państw Afryki Subsaharyjskiej, Botswanie, udało się uniknąć negatywnych skutków klątwy surowcowej. W trzech innych krajach – Angoli, Mozambiku oraz Rwandzie – w ostatnich latach odnotowano pozytywne zmiany rozwoju gospodarczego. W ramach artykułu przedstawiono wyniki oceny rozwoju gospodarczego Angoli w kontekście występowania klątwy bogactwa w latach 1995–2014.

Słowa kluczowe: klątwa bogactwa, branża wydobywcza, surowce naturalne, rozwój gospodarczy, Afryka Subsaharyjska, Angola.

Klasyfikacja JEL: O11, O13, O55.

**THE IMPORTANCE OF THE MINING SECTOR FOR
THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF SUB-SAHARAN
AFRICAN COUNTRIES USING ANGOLA AS AN EXAMPLE**

Abstract: A significant part of Sub-Saharan African countries are specializing in the extraction and export of natural resources. In most of them the resource curse or visible symptoms of the Dutch disease occur. One Sub-Saharan African country, Botswana, managed to avoid the negative effects of the phenomenon. In the next three – Angola, Mozambique and Rwanda – positive changes in economic develop-

ment have been reported in recent years. The paper presents the results of an assessment of the economic development of Angola in the context of the occurrence of the resource curse in the years 1995–2014.

Key words: the resource curse, mining industry, natural resources, economic development, Sub-Saharan Africa, Angola.

Wstęp

Państwa Afryki Subsaharyjskiej stanowią cel aktywności ekonomicznej najważniejszych graczy rynku globalnego. Posiadają one bowiem znaczny potencjał inwestycyjny, a także bogate złoża kluczowych surowców paliwowych, takich jak ropa naftowa, gaz ziemny, oraz mineralnych, między innymi żelaza, miedzi, złota, srebra, kamieni szlachetnych i półszlachetnych. Na czterdzieści sześć państw Afryki Subsaharyjskiej dziewiętnaście zalicza się do krajów specjalizujących się w wydobywaniu oraz eksporcie surowców.

Jednocześnie wszystkie państwa omawianego regionu klasyfikowane są przez Międzynarodowy Fundusz Walutowy [IMF 2016] do krajów wschodzących i rozwijających się. Tylko Seszele wyróżniane są przez Bank Światowy jako państwo o wysokich dochodach. Większość Afryki Subsaharyjskiej to kraje o niskich dochodach [The World Bank 2016a]. W znacznej liczbie państw regionu, bogatych w surowce, występuje tzw. klątwa bogactwa¹. Do krajów najbardziej dotkniętych klątwą zaliczyć należy Nigerię, Demokratyczną Republikę Konga, Czad i Zambię. Gwinea Równikowa jest natomiast typowym przykładem państwa, w którym występuje tzw. choroba holenderska² [Dymitrowska 2015].

Klątwa surowcowa nie jest prawem, lecz silną tendencją, występującą w większości, ale nie we wszystkich państwach bogatych w złoża surowców

---

¹ Klątwa bogactwa (*resource curse*) inaczej nazywana jest w literaturze przedmiotu klątwą surowcową, przekleństwem bogactwa, przekleństwem surowców, przekleństwem zasobów naturalnych, a także paradoksem obfitości (*paradox of plenty*).

² Choroba holenderska (*Dutch disease*) jest zjawiskiem spadku konkurencyjności – zarówno na rynku krajowym, jak i międzynarodowym – w sektorach niepowiązanych z szybko rozwijającą się branżą wydobywczą. Zmniejszenie produkcji lub bankructwo przedsiębiorstw z gałęzi pozasurowcowych prowadzi do destabilizacji gospodarki oraz uzależnienia rozwoju gospodarczego kraju eksportera surowców od branży wydobywczej, co w długim okresie, przy występowaniu między innymi znacznej niestabilności cen surowców, powoduje spowolnienie rozwoju gospodarczego. Choroba holenderska jest jedną z przyczyn klątwy bogactwa. Więcej na ten temat w pracach Y. Dymitrowskiej [2012, s. 37–41; 2015, s. 61–69].

naturalnych. Przykładem skutecznego uniknięcia negatywnych skutków zjawiska jest Botswana, uzyskująca pozytywne wyniki rozwoju gospodarczego w ostatnich latach [Stevens 2003; Dymitrowska 2015]. W badaniu przeprowadzonym przez Y. Dymitrowską [2015] wskazano także trzy inne kraje Afryki Subsaharyjskiej, które charakteryzuje przyspieszenie rozwoju gospodarczego: Angolę, Rwandę oraz Mozambik. Problematyka rozwoju wymienionych państw wymaga stałej obserwacji i pogłębienia wiedzy.

Ze względu na to, że Angola jest krajem specjalizującym się w wydobywaniu oraz eksporcie surowców paliwowych, a Rwanda i Mozambik surowców mineralnych, w ramach niniejszego opracowania postanowiono skoncentrować uwagę na wynikach gospodarczych Angoli. Zmianom gospodarczo-społecznym zaistniałym w Rwandzie oraz Mozambiku zostanie poświęcona osobna analiza.

Celem artykułu jest zatem ocena rozwoju gospodarczego Angoli w kontekście występowania klątwy bogactwa w latach 1995–2014.

Artykuł podzielono na trzy części. W pierwszej przedstawiono istotę pojęć klątwy bogactwa oraz państwa bogatego w złoża surowców naturalnych. Określono także założenia badawcze przeprowadzonego badania. W drugiej części opisano wskaźniki umożliwiające kwantyfikację klątwy surowcowej. Ostatni fragment poświęcono natomiast prezentacji wyników badania rozwoju gospodarczego Angoli w kontekście występowania klątwy bogactwa w latach 1995–2014.

W artykule zastosowano przede wszystkim metody analizy porównawczej i opisowej. Wykorzystano także elementy statystyki opisowej i analizy wskaźnikowej. Opracowanie ma więc charakter opisowo-empiryczny. Szczegółową analizę literatury przedmiotu zrealizowano na podstawie opracowań w języku polskim i angielskim. W celu przeprowadzenia analizy empirycznej wykorzystano dane statystyczne udostępniane przez organizacje międzynarodowe, takie jak Bank Światowy, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Konferencja Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju oraz Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju.

1. Istota klątwy bogactwa i państwa bogatego w złoża surowców naturalnych

Pojęcie klątwy surowcowej po raz pierwszy zostało zastosowane przez Richarda Auty'ego w książce pt. *Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis* w roku 1993. Problematyka rozwoju państw

bogatych w złoża surowców naturalnych zwróciła jednak uwagę szerokiego grona naukowego już w latach 1970–1980 wraz z nadejściem kryzysu energetycznego i surowcowego. Wcześniej możliwy negatywny wpływ specjalizacji w wydobywaniu i eksporcie surowców na długoterminowy rozwój gospodarczy sygnalizowali R. Prebisch [1950], H.W. Singer [1950] oraz J. Bhagwati [1958].

W latach 1950–2015 przeprowadzono wiele badań mających na celu potwierdzenie występowania klątwy bogactwa [Gelb i in. 1988; Auty 1993; Sachs i Warner 1995, 2001; Maloney 2002; Stevens 2003; Caselli i Cunningham 2009; Dymitrowska 2015]. Uzyskane wyniki nie są jednoznaczne. Niektórzy autorzy [Sachs i Warner 1995, 2001; Arezki i van der Ploeg 2007] są przekonani o występowaniu zjawiska, inni natomiast [C.N. Brunnschweiler i E.M. Bulte 2008] prezentują stanowisko o neutralnym, a nawet korzystnym [Davis 1995] wpływie zasobności w surowce na rozwój gospodarczy. Brak zgodności rezultatów badań wynika z wielowymiarowego oraz skomplikowanego charakteru problematyki klątwy surowcowej, łączy ona bowiem wymiar makroekonomiczny, polityczny i społeczny, a także z odmiennej interpretacji terminologii związanej z rozwojem państw bogatych w złoża surowców.

Sformułowanie ogólnej definicji klątwy bogactwa nie stanowi większych trudności. Jest to „zjawisko osiągania gorszych wyników, w zakresie rozwoju gospodarczego i redukcji ubóstwa, przez państwa bogate w surowce naturalne w porównaniu z krajami, w których zasobność w surowce jest znikoma” [Dymitrowska 2015, s. 31]. Skomplikowana jest jednak konceptualizacja poszczególnych składowych przedstawionej definicji. W kategorii badań nad występowaniem klątwy bogactwa istotną rolę odgrywa także sposób rozumienia pojęcia państwa bogatego w złoża surowców naturalnych.

Zdaniem autorki, analizując problematykę rozwoju krajów zasobnych w surowce, zasadne jest przyjęcie następujących założeń badawczych³:

- zjawisko dotyczy przede wszystkim państw rozwijających się oraz najmniej rozwiniętych,
- pojęcie rozwoju gospodarczego, rozumiane jednoznacznie z rozwojem gospodarczo-społecznym, jest kategorią nadrzędną wobec wzrostu gospodarczego, rozwoju ekonomicznego i rozwoju społecznego,
- pojęcie państwa bogatego (inaczej zasobnego) w złoża surowców jest jednoznaczne z pojęciem państwa specjalizującego się w wydobywaniu

---

³ Szczegółowa analiza opisanych założeń została przedstawiona w książce Y. Dymitrowskiej [2015, s 43–51].

- i eksporcie surowców oraz kraju, którego gospodarka jest oparta na wydobyciu i eksporcie surowców,
- państwo jest uznawane za bogate w surowce, jeżeli spełnione jest jedno z założeń: średnioroczne dochody branży wydobywczej (w procentach PKB) przekraczają 25% lub 25% średniorocznego eksportu stanowią surowce,
  - klątwa bogactwa dotyczy przede wszystkim surowców kluczowych: paliwowych (do których zalicza się węgiel, gaz ziemny, ropę naftową) oraz mineralnych (żelazo, miedź, ołów, cynę, cyna, fosforan, nikiel, boksyty, złoto, srebro, perły, kamienie szlachetne i półszlachetne),
  - zjawisko występuje w długim okresie (30–40 lat).

Na uwagę zasługuje również to, że klątwa bogactwa nie jest prawem, lecz widoczną tendencją występującą co prawda nie we wszystkich, ale w większości państw bogatych w złoża surowców naturalnych. Istnieją bowiem państwa, którym udało się uniknąć lub przezwyciężyć klątwę. Wśród nich należy wymienić Norwegię, Botswanę, Chile [Stevens 2003; Dymitrowska 2015], a także, zdaniem niektórych badaczy, Indonezję [Stevens 2003], Malezję [Rasiah i Shari 2001] i Zjednoczone Emiraty Arabskie [Fasano 2002].

2. Wskaźniki umożliwiające kwantyfikację klątwy bogactwa

W ramach przeprowadzonych badań empirycznych w latach 1950–2015 wykorzystywano różnorodne wskaźniki zarówno ilościowe, jak i jakościowe, umożliwiające ocenę występowania klątwy bogactwa. W początkowych badaniach analizowano zmianę PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca (PKB *per capita*) [Gelb i in. 1988; Sachs i Warner 1995; Auty 1998; Arezki i van der Ploeg 2007], następnie uwzględniono dodatkowe zmienne: zmianę produktu krajowego netto [Neumayer 2004], wskaźnik rozwoju społecznego (*Human Development Index* – HDI), poziom niedożywienia populacji, uwarunkowania dostępu do wody pitnej i długość życia ludności [Bulte, Damania i Decon 2005], poziom inflacji, bezrobocia, dywersyfikacji eksportu, krańcowej skłonności do oszczędzania, rozwoju technologicznego [Nankani 1979]. Badano także równomierność rozkładu dochodów występującą w państwach bogatych w surowce [Humphreys, Sachs i Stiglitz 2007] oraz poziom autorytaryzmu i demokracji, korupcji oraz pogoni za rentą [Wantchekon 1999]. Zwrócono także uwagę na zależność pomiędzy zasobnością w surowce a intensywnością występowania wojen domowych [Collier i Hoeffler 1998].

Zdaniem autorki niniejszego opracowania, w celu kwantyfikacji klątwy bogactwa w wymiarze makroekonomicznym niezbędne jest dokonanie analizy zmian sytuacji gospodarczej państw bogatych w złoża surowców naturalnych w czterech kategoriach⁴:

- wzrostu gospodarczego, z uwzględnieniem rozwoju sektorów niepowiązanych z branżą wydobywczą,
- postępu w ramach polepszenia standardu życia w kraju,
- poziomu uzależnienia gospodarki od branży wydobywczej,
- dysproporcji w dochodach społeczeństwa.

Ocenę sytuacji gospodarczej państwa w pierwszej z przedstawionych kategorii umożliwi analiza zmian pozasurowcowego PKB *per capita* (obliczanego jako zmiana PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca, biorąc pod uwagę rozwój trzech sektorów niepowiązanych z wydobywaniem: przemysłu, rolnictwa i usług). Dodatkowo istotne jest przeprowadzenie oceny zmian wartości dodanej sektorów pozasurowcowych (mierzonej w procentach PKB) oraz zmian PKB *per capita*.

Narzędziem szeroko stosowanym w celu oceny postępu w ramach polepszenia standardu życia oraz uznawanym przez badaczy jest wskaźnik rozwoju społecznego HDI obliczany przez Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju. Indeks jest szacowany dla 188 państw oraz publikowany w corocznym *Raporcie o Rozwoju Społecznym (Human Development Report)* od roku 1990. Wskaźnik HDI uwzględnia zarówno wymiar ekonomiczny (mierzony na podstawie rzeczywistej siły nabywczej dochodu narodowego *per capita*), jak i poziom wiedzy i edukacji oraz żywotności.

Ocena poziomu uzależnienia gospodarki od branży wydobywczej ma istotne znaczenie przy kwantyfikacji klątwy bogactwa. Wśród wskaźników umożliwiających analizę tej kategorii wyróżnić należy: średnioroczne dochody branży wydobywczej (mierzone w procentach PKB), średnioroczny eksport surowców (w procentach całkowitego eksportu) oraz średnioroczne dochody branży wydobywczej (w procentach całkowitego dochodu budżetu państwa).

Jednym z częstych efektów klątwy bogactwa jest występowanie znacznej dysproporcji w dochodach społeczeństwa. W takim wypadku nawet przy wysokim wzroście dochodów oraz pozytywnych wynikach wzrostu ekonomicznego obywatele kraju pozostają ubodzy. Narzędziem szeroko stosowanym przy określaniu poziomu dysproporcji w dochodach społeczeństwa

---

⁴ Szczegółowa analiza doboru opisanych wskaźników została przedstawiona w książce Y. Dymitrowskiej [2015, s 136].

jest wskaźnik nierówności społecznej Giniego. Należy jednak zaznaczyć, że indeks jest trudny do obliczenia, a jego wyniki są ograniczone lub niedostępne dla wielu państw.

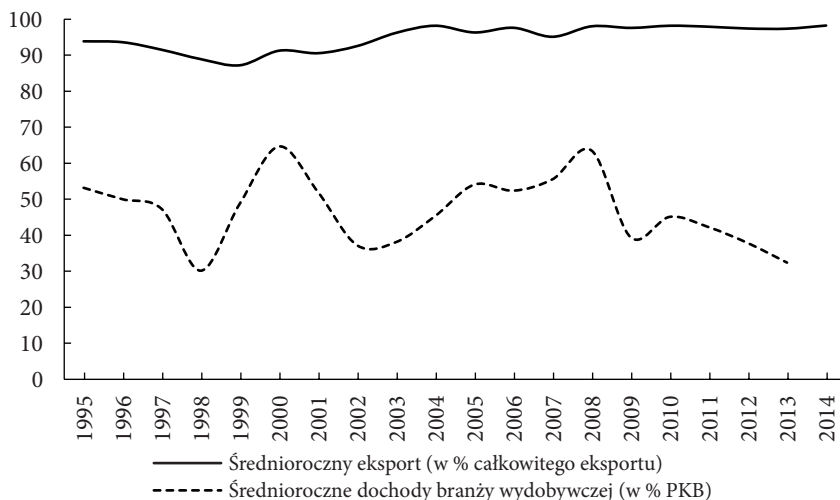
3. Rozwój gospodarczy Angoli w kontekście występowania klątwy bogactwa

Republika Angoli jest państwem Afryki Subsaharyjskiej zaliczanym przez Bank Światowy do państw o wyższych średnich dochodach (*upper-middle-income economies*) [The World Bank 2016a]. Kraj, który przez długi czas był kolonią portugalską, odzyskał niepodległość w roku 1975. Przez wiele lat w Angoli trwała wojna o strefy wpływów oraz o dostęp do bogatych złóż surowców naturalnych. Koniec wojny domowej oraz stopniowa odbudowa państwa nastąpiły dopiero w lutym roku 2002.

W celu oceny potencjału rozwoju gospodarczego Angoli w kontekście występowania klątwy bogactwa przeprowadzono analizę sytuacji gospodarczej kraju pod względem opisanych w drugiej części niniejszego opracowania wskaźników dla lat 1995–2014. Okres badawczy został dobrany, biorąc pod uwagę jakość dostępnych danych statystycznych. Ze względu na zaistniałe ograniczenia w przypadku wybranych wskaźników okres badawczy został zawężony. Szczegółową uwagę zwrócono na ostatnie 12 lat rozwoju kraju od roku ukończenia wojny domowej do lat współczesnych. W badaniu wykorzystano bazę danych międzynarodowych Banku Światowego (*World Development Indicators*, WDI) [The World Bank 2016b] oraz dane opracowane przez Konferencję Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju (United Nations Conference on Trade and Development, UNCTAD) [UNCTADSTAT 2016], a także inne źródła.

Na pierwszym etapie badania określono, czy Angolę można zaliczyć do kraju bogatego w złoża surowców zgodnie z przyjętą definicją oraz w założonym okresie badawczym. W celu realizacji zadania badawczego dokonano analizy zmian średniorocznych dochodów branży wydobywczej (mierzonych w procentach PKB) oraz średniorocznego eksportu surowców (w procentach całkowitego eksportu) – rysunek 1.

Po przeprowadzeniu szczegółowej analizy należy stwierdzić, że Angola jest krajem specjalizującym się w wydobywaniu i eksporcie surowców paliwowych, przede wszystkim ropy naftowej, oraz, w nieznacznym stopniu, gazu ziemnego. Kraj posiada także zasoby diamentów, złota, rudy żelaza, miedzi i uranu, jednak eksport oraz dochody tych branż nie przekraczają

Rysunek 1. Angola jako państwo bogate w złoża surowców paliwowych

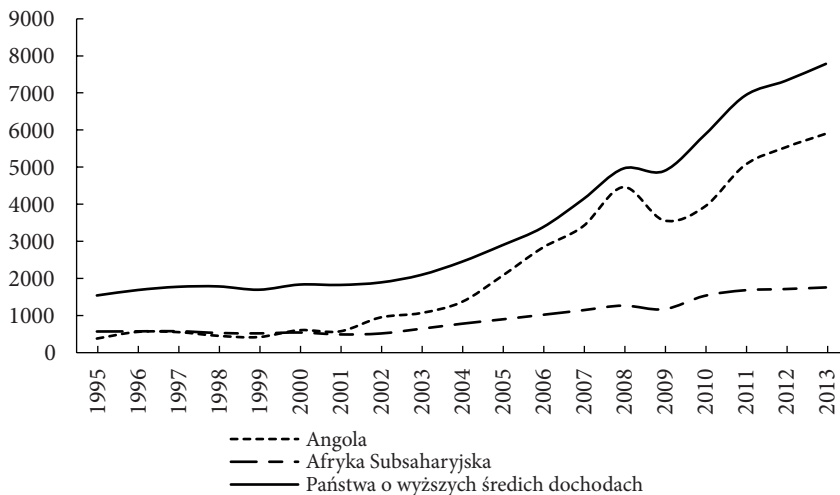
Źródło: na podstawie danych Banku Światowego [The World Bank 2016b] oraz UNCTADSTAT [2016]

ustalonych ograniczeń. Wartość średniorocznego eksportu surowców paliwowych wyniosła dla lat 1995–2014 ponad 94%, a dla lat 2002–2014 ponad 96%. Z kolei wartość średniorocznych dochodów branży paliwowej wyniosła ponad 46% dla lat 1995–2013 oraz 45% dla lat 2002–2013.

Na uwagę zasługuje znaczna niestabilność kształtowania się dochodów ze sprzedaży surowców, która związana jest z niestabilnością cen na światowym rynku ropy naftowej. Stwierdzić należy także, że zarówno eksport, jak i dochody kraju są w znacznym stopniu uzależnione od wydobycia i sprzedaży ropy naftowej. Dodatkową przesłanką potwierdzającą wysnuty wniosek jest wynik wskaźnika średniorocznych dochodów branży wydobywczej mierzonych w procentach całkowitego dochodu budżetu państwa, który w latach 2000–2007 wyniósł 75,7% [IMF 2010]. Znaczne uzależnienie gospodarki od branży wydobywczej jest symptomem kłętwy bogactwa.

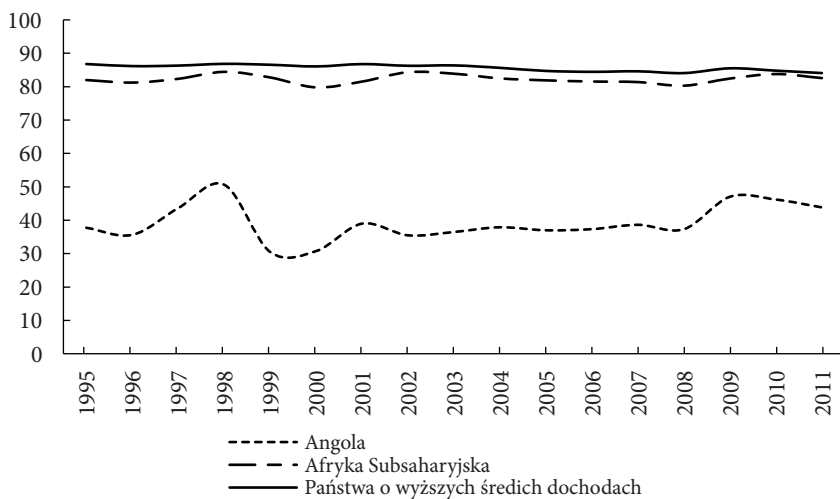
W celu oceny wzrostu gospodarczego Angoli, z uwzględnieniem rozwoju sektorów niepowiązanych z branżą wydobywczą, przeprowadzono analizę wyników PKB *per capita*, wartości dodanej sektorów pozasurowcowych oraz pozasurowcowego PKB *per capita* w porównaniu ze średnią dla grupy krajów Afryki Subsaharyjskiej oraz średnią państw o wyższych średnich dochodach (rysunek 2, 3 i 4).

Wyniki PKB *per capita* Angoli dla lat 2002–2013 (rysunek 2) należy określić jako bardzo pozytywne. Średnia wartość wzrostu wskaźnika

Rysunek 2. PKB per capita w latach 1995–2013 (w cenach bieżących w dolarach amerykańskich)

Źródło: na podstawie danych Banku Światowego [The World Bank 2016b].

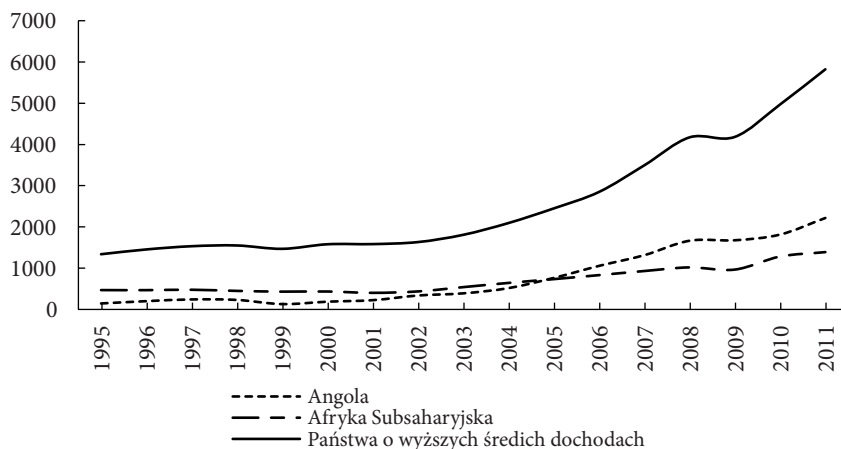
Rysunek 3. Wartość dodana sektorów pozasurowcowych (rolnictwa, przemysłu, usług) w latach 1995–2011 (w %PKB)

Źródło: na podstawie danych Banku Światowego [The World Bank 2016b].

wyniosła w omawianym okresie ponad 19% i była znacznie wyższa od wyniku państw Afryki Subsaharyjskiej.

Oceniając jednak zmiany w wartości dodanej sektorów niepowiązanych z wydobywaniem (rolnictwa, przemysłu i usług) należy stwierdzić, że nie uległa ona znaczącym zmianom i pozostała w przedziale 30–50% PKB (rysunek 3). Wynik ten jest znacznie niższy niż w krajach Afryki Subsaharyjskiej oraz w państwach o wyższych średnich dochodach. Fakt ten ponownie potwierdza znaczne uzależnienie rozwoju gospodarczego Angoli od branży wydobywczej.

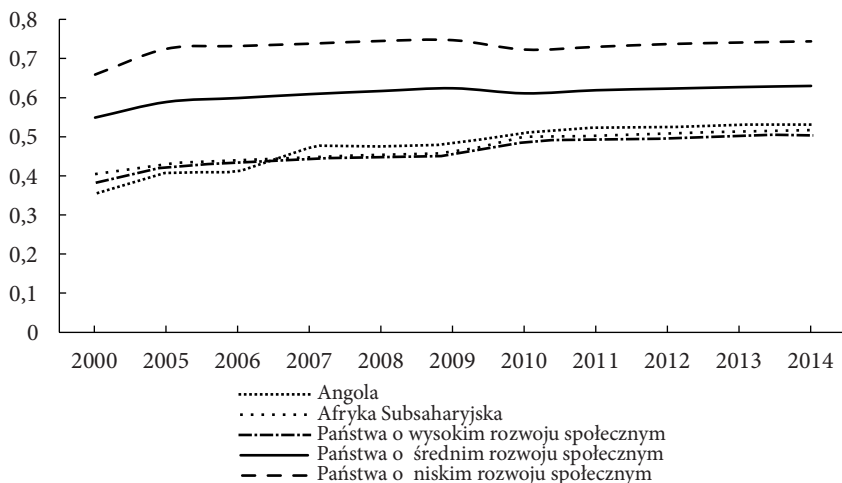
Oceniając wyniki Angoli w wypadku pozasurowcowego PKB *per capita* (rysunek 4), należy stwierdzić, że również one są pozytywne, jednak niższe niż w wypadku wskaźnika uwzględniającego wszystkie sektory gospodarki.

Rysunek 4. Pozasurowcowe PKB *per capita* w latach 1995–2011 (w cenach bieżących w dolarach amerykańskich)

Źródło: na podstawie danych Banku Światowego [The World Bank 2016b].

Analizując rezultaty wskaźnika rozwoju społecznego (HDI) Angoli w latach 2000–2014 (rysunek 5), zauważyć należy poprawę sytuacji w kraju pod względem rozwoju społecznego. Wskaźnik ten rósł średnio o ponad 4% oraz był wyższy niż w krajach Afryki Subsaharyjskiej oraz w państwach o niskim rozwoju społecznym. W Raporcie o rozwoju społecznym z 2015 r. zwrócono uwagę, że w wypadku Angoli wskaźnik HDI wzrósł w ostatnich latach o więcej niż o jedną trzecią wartości początkowej [Human Development Report 2015, s. 55].

Rysunek 5. Wskaźnik rozwoju społecznego (HDI) Angoli w latach 2000–2014

Źródło: na podstawie Human Development Report [2015].

Pomimo że zmiany indeksu HDI Angoli są w ostatnich latach pozytywne, należy zwrócić uwagę, że kraj nadal zaliczany jest do grupy państw o niskim rozwoju społecznym, a jego wyniki są znacznie niższe niż rezultaty państw o średnim rozwoju społecznym.

Ostatnim wskaźnikiem analizowanym przy kwantyfikacji klątwy bogactwa w wymiarze makroekonomicznym jest wskaźnik nierówności społecznej Giniego. W roku 2008⁵ poziom indeksu wyniósł dla Angoli 42,72 i był niższy niż w roku 2000 (51,96) [The World Bank 2016b]. Poziom dysproporcji w dochodach społeczeństwa w Angoli nie jest znaczący, jednak występuje.

Podsumowanie

W latach 1995–2002 Angola stanowiła doskonały przykład występowania klątwy bogactwa w wymiarze makroekonomicznym, społecznym, a także politycznym. W kraju trwała walka o dostęp do bogatych zasobów surowców naturalnych, a wskaźniki rozwoju gospodarczego świadczyły o bardzo niekorzystnej sytuacji ekonomiczno-społecznej.

⁵ Najbardziej aktualna dostępna wartość wskaźnika.

Od momentu ukończenia wojny domowej w roku 2002 Angolę należy zaliczyć do grupy dynamicznie rozwijających się państw Afryki Subsaharyjskiej. Produkt krajowy brutto na mieszkańca kraju stale zwiększał się w latach 2002–2013 średnio o ponad 19% rocznie i był znacznie wyższy niż w regionie Afryki Subsaharyjskiej. Bank Światowy zalicza Angolę do krajów o wyższych średnich dochodach. W latach 2000–2014 państwu udało się także polepszyć wynik wskaźnika rozwoju społecznego o ponad jedną trzecią.

Z drugiej jednak strony gospodarka Angoli w znacznym stopniu jest uzależniona od wydobycia oraz eksportu ropy naftowej. W ostatnich latach uzależnienie kraju rośnie, a gospodarka wciąż charakteryzuje się niskim poziomem dywersyfikacji. Angola znajduje się w grupie państw o niskim poziomie rozwoju społecznego. Państwo boryka się także z innymi problemami, między innymi korupcją i pogonią za rentą.

Ze względu na to, że klątwa bogactwa jest zjawiskiem występującym w długim okresie, na dzień dzisiejszy nie można jednoznacznie stwierdzić, że Angoli udało się ją przezwyciężyć. Należy jednak zwrócić uwagę na pozytywne zmiany, które zaszły w kraju w ostatnich latach. O ostatecznym wyborze kierunku rozwoju Angoli zdecydują najbliższe lata. Istotną więc jest stała obserwacja i pogłębienie wiedzy na temat jej sytuacji gospodarczo-społecznej.

Bibliografia

- Arezki, R., Ploeg, F. van der, 2007, *Can the Natural Resource Curse Be Turned into a Blessing? The Role of Trade Policies and Institutions*, CEPR Discussion Paper, no. 6225.
- Auty, R.M., 1993, *Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis*, Routledge, London.
- Auty, R.M., 1998, *Resource Abundance and Economic Development: Improving the Performance of Resource Rich Countries*, The United Nations University World Institute for Development Economics, Helsinki.
- Bhagwati, J., 1958, *International Trade and Economic Expansion*, American Economic Review, vol. 48, no. 5, s. 941–953.
- Brunnschweiler, C.N., Bulte, E.H., 2008, *The Resource Curse Revisited and Revised: A Tale of Paradoxes and Red Herrings*, Journal of Environmental Economics and Management, vol. 55, iss. 3, s. 248–264.

- Bulte, E., Damania, R., Deacon, R., 2005, *Resource Intensity, Institutions, and Development*, World Development, vol. 33, iss. 7, s.1029–1044.
- Caselli, F., Cunningham, T., 2009, *Leader Behavior and the Natural Resource Curse*, Oxford Economic Papers, vol. 61, iss. 4, s. 628–650.
- Collier, P., Hoeffler, A., 1998, *On Economic Causes of Civil War*, Oxford Economic Papers, vol. 50, no. 4, s. 563–573.
- Davis, G., 1995, *Learning to Love the Dutch Disease: Evidence from the Mineral Economies*, World Development, vol. 23, iss. 10, s. 1765–1779.
- Dymitrowska, Y., 2012, *Przyczyny „przekleństwa bogactwa” – paradoksu rozwoju gospodarczego państw eksporterów surowców naturalnych*, w: Sławińska, M. (red.), *Gospodarka. Technologia. Zarządzanie*, Studia Doktorantów, nr 11, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu, Poznań.
- Dymitrowska, Y., 2015, *„Klątwa bogactwa” a polityka gospodarcza państwa*, Simple-Publishing, Poznań.
- Fasano, U., 2002, *With Open Economy and Sound Policies, U.A.E. Has Turned Oil “Curse” into a Blessing*, IMF Survey, vol. 31, no. 19, s. 330–334.
- Gelb, A.H. i in., 1988, *Oil Windfalls: Blessing or Curse?*, Oxford University Press, New York.
- Human Development Report, 2015, *Work for Human Development*, United Nations Development Programme.
- Humphreys, M., Sachs, J.D., Stiglitz, J.E. (eds.), 2007, *Escaping the Resource Curse*, University Press, Columbia, New York.
- IMF, 2010, *Managing Natural Resource Wealth*, International Monetary Fund, Topical Trust Fund, Program Document.
- IMF, 2016, *World Economic Outlook Database*, International Monetary Fund, Data and Statistics, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/01/weodata/weoselagr.aspx> [dostęp: czerwiec 2016].
- Maloney, W.F., 2002, *Innovation and Growth in Resource Rich Countries*, Central Bank of Chile Working Papers, no. 148.
- Nankani, G.T., 1979, *Development Problems of Mineral-exporting Countries*, World Bank Staff Working Paper, no. 354, World Bank, Washington, DC.
- Neumayer, E., 2004, *Does the “Resource Curse” Hold for Growth in Genuine Income as Well?*, World Development, vol. 32, iss.10, s. 1627–1640.
- Prebisch, R., 1950, *The Economic Development of Latin America and Its Principal Problems*, United Nations, Lake Success, New York.
- Rasiah, R., Shari, I., 2001, *Market, Government and Malaysia’s New Economic Policy*, Cambridge Journal of Economics, vol. 25, iss. 1, s. 57–78.
- Sachs, J.D., Warner, A.M., 1995, *Natural Resource Abundance and Economic Growth*, NBER Working Papers no. 5398, Cambridge.
- Sachs, J.D., Warner, A.M., 2001, *Natural Resources and Economic Development. The Curse of Natural Resources*, European Economic Review, vol. 45, iss. 4–6, s. 827–838

- Singer, H.W., 1950, *The Distribution of Gains between Investing and Borrowing Countries*, American Economic Review, vol. 40, no. 2, s. 473–485.
- Stevens, P., 2003, *Resource Impact: A Curse or a Blessing?*, Centre for Energy, Petroleum and Mineral Law and Policy, University of Dundee, Dundee, UK.
- The World Bank, 2016a, *Country and Lending Groups*, Data, <http://data.worldbank.org/about/country-classifications/country-and-lending-groups> [dostęp: czerwiec 2016].
- The World Bank, 2016b, *World Development Indicators 2016*, Data catalog downloads (Excel), <http://data.worldbank.org/products/wdi> [dostęp: czerwiec 2016].
- UNCTADSTAT, 2016, *United Nations Conference on Trade and Development*, http://unctadstat.unctad.org/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_referer=&sCS_ChosenLang=en [dostęp: czerwiec 2016].
- Wantchekon, L., 1999, *Why Do Resource Dependent Countries Have Authoritarian Governments?*, Yale University, New Haven.